

snovzgojnih in športnih organizacij v avstrijskem delu tedanje dvojne monarhije in ga v uvodnem delu povleče še v obdobje do druge vojne. Potem se avtor vrne nazaj in konkretizira napredek institucionalizirane telesne vzgoje do prve vojne. Med pomembnimi temami je kot posebna (protošportna) panoga predstavljeno strelstvo, med telesnovzgojnimi organizacijami je izpostavljen predvsem Sokol (znotraj tega tudi ženska telovadba), kot samostojna sta na kratko obdelana kolesarstvo in planinstvo, pod naslovom »Sport«, ki je združeval pri nas nove nastajajoče športne panoge, pa je poudarek dan predvsem primeru dejavnosti dveh ljubljanskih klubov, t. j. Ljubljanskega športnega kluba in Slovenskega football kluba Ilirija. Prav pri obdelavi slednjega je moč prepoznati avtorjevo dobro poznavanje zgodovine Ilirije, saj avtor v tej problematiki presega osnovno historično faktografijo ter v interpretaciji problem umešča v širših zgodovinskih dimenzijah. Tega bi si želeli še več.

Tretji del *Prevrat, jugoslovansko organiziranje in slovenski športni preporod*, je smiselno nadaljevanje drugega in nam zarisuje razvoj telesne kulture v okviru nove jugoslovanske države. Poznane teze, da je nov nacionalni državni okvir Slovincem prinesel kulturni dvig, avtor nadgrajuje s primeri, ki kažejo tudi na telesnokulturni dvig. Obravnavano obdobje je predstavljeno predvsem skozi prizmo organizacij. Po obnovitvi društvenega življenja takoj po vojni, avtor predstavi organiziranost nogometa na nivoju jugoslovanske zveze in ljubljanske podzveze. Poudarek je dan tudi na olimpijskem organiziranju v novi državi, ko opozori že na njegove predvojne (hrvaške) začetke ter se navezuje na povojni problem športne državne krovne organizacije, saj se je do ustanovitve Zveze športnih zvez (1929), šport na državni ravni organiziral dvotimno, pri čemer je Jugoslovanski olimpijski odbor deloval le za potrebe in promocijo sodelovanja na olimpijskih igrah, panožne zveze pa so bile razmeroma zelo avtonomne. Slovenski športni prostor je kmalu po prvi vojni najprej športno zaokrožila Ljubljanska nogometna podzveza, v letu 1920 pa še Sportna zveza Ljubljana, ki pa je obstala le nekaj let, dokler je niso nadomestile podzveze posameznih jugoslovanskih panožnih zvez. Tudi v tretjem delu knjige je razvoj v obravnavanem obdobju konkretiziran s prikazom organiziranosti športa v določenem okolju, tudi tokrat na primeru Ljubljane. Avtor se je tudi v tem delu potrudil in na podlagi arhivskih društvenih virov in adresarjev svoje podajanje zgodovine obogatil s številnimi kvantitativnimi podatki.

V morju športne zgodovine je do danes plavalo malo zgodovinarov in zgodovinarjev. Ob srečanjih s športno zgodovino lahko to spozna vsak, ko se mu ob tako minorno kritično historiografsko obdelanem »štofu« prične zatikati že ob čereh osnovne faktografije, ki praktično onemogočajo kvalitativni dvig v interpretacijo vključujoč širše družbene razsežnosti. Preseganje posameznih dogodkovnih nivojev zgodovine v razbiranje struktur bo sicer bržkone v slovenskem okolju še dolgo ostajalo nerazpoznavno, toda temu potrebno bazo nudi lahko le utečena tradicija številnih in kvalitetnih historičnih analiz, zato za Pavlinovo delo lahko danes najmanj rečemo, da je vsaj pomemben prispevek v več parcialno kvalitetno obdelanih temah. Domet športne zgodovine na njeni poti k moderni sintezi je gotovo višji ter je – verjamem – hkrati tudi domet avtorja vse prej kot pred tem, da bi rekel zadnjo besedo. Z novo knjigo Tomaža Pavlina se je tako dolga leta podhranjeno športno zgodovinopisje, upajmo, dokončno odpovedalo dieti ter se pričenja počasi spet rediti.

Borut Batagelj

Mateja Jeraj, **Slovenke na prehodu v socializem : (vloga in položaj ženske v Sloveniji 1945–1953)**. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2005. 360 strani.

Knjigo dr. Mateje Jeraj uvrščam med v slovenskem zgodovinopisju še vedno dokaj redke študije odnosov med spoloma, ki jih največkrat poimenujejo kar z »ženske študije«. Za tako temo se je avtorica odločila ne samo zaradi odličnega poznavanja arhivskega gradiva, ki je temelj njeni študiji, temveč je želela z njo »vsaj v splošnih obrisih predstaviti življenje Slovenk v obdobju prehoda iz enega družbenega reda v drugega, ki je skušal oblikovati ne le nov ekonomski in politični sistem, ampak tudi nove navade in drugačne vrednote. Skušala je ugotoviti, kakšen vpliv so imele Slovenke v javnosti in kako se je vse to odražalo v družinskem, ekonomskem in političnem življenju«. Na ta način ima njeno delo izrazito konotacijo s slovensko politično zgodovino in z njo z zgodovino takrat vladajoče Komunistične partije Slovenije.

Avtorica je v obširnem uvodu strnila nekakšno predzgodovino teorije in prakse reševanja tako imenovanega ženskega vprašanja. Najbrž oznaka predzgodovina ni povsem točna, saj svoj uvod zaključuje z današnjim časom, tako v Sloveniji, kot tudi v svetu po padcu berlinskega zidu. V tem uvodu si Jerajeva, poleg deskripcije dogajanja, postavlja tudi mnoga vprašanja, npr: »Ali se je življenje ženske v socialistični državi v prvih letih po končani vojni in revoluciji bistveno spremenilo glede na stanje v prvi Jugoslaviji?« (str. 16) ali »Je bilo življenje Slovenk v socialističnem obdobju lažje in bo ustvarjalno kot danes ali pa je socializem prinesel ženskam le nova bremena in jim še dodatno otežil življenje, ki v povojnih letih v nobenem primeru ne bi bilo lahko?« (str. 17) ali »Koliko je na vlogo in položaj ženske v družbi vplivala sovjetska ideologija oziroma predstave zahoda o enakopravnosti žensk?« (str. 17) Na ta in še na druga vprašanja je mogoče najti odgovore v njenem delu. Odgovore je iskala pri političnih voditeljih tistega časa, navadnih državljanin in pri ženskah samih. Uspela je prikazati, kakšen vpliv so imele Slovenke v javnosti in kako se je to odražalo v družinskem, ekonomskem in političnem življenju.

Kot se za zgodovinarja spodobi in kakor zahteva zgodovinska znanstvena metodologija je Jerajeva začetek svojega razpravljanja o naslovni tematiki posvetila predzgodovini naslovne problematike. Orisala je vlogo in položaj žensk v času pred drugo svetovno vojno ter njihovo naprežanje za enakopravnost. V pretežno na literaturi napisanem delu knjige ugotavlja, da je bil položaj slovenske ženske v prvi jugoslovanski državi tesno povezan z mestom, ki ga je ženska v tistem času imela v družini. V podpoglavju o ženskem boju za enakopravnost pa poroča o subtilnem in širokem združevanju ter delovanju različnih svetovno nazorskih slovenskih ženskih društev v enotni ženski organizaciji Jugoslovanski ženski zvezi. Z njo je sodelovala tudi KPS, vendar se je široko žensko povezovanje na pragu druge svetovne vojne začelo močno osipati, tudi zaradi spremenjene politike KP. Enotnosti med ženskimi društvi oz. gibanji poslej ni bilo več.

V nadaljevanju se je avtorica posvetila ideološkim-marksističnim teoretičnim in praktičnim osnovam reševanja tako imenovanega ženskega vprašanja v komunistični ideologiji, pred letom 1945. Pri tem je veliko pozornost posvetila odnosu KPJ do ženskega vprašanja med drugo svetovno vojno. Tudi ta del je v veliki večini napisan na osnovi literature. Vredno pa je poudariti, da je avtorica pri tem uporabila vsa najpomembnejša zadevna dela marksističnih piscev, od Friedricha Engelsa, preko Avgusta Bebla, Vladimirja Iljiča Lenina do Klare Zetkin, Vide Tomšič, Angele Vode, Erne Muser in drugih. Na ta način smo dobili strnjen in dokaj popoln vpogled v naslovno problematiko. In kaj je po analizi te literature ugotovila? Da se je KPJ sicer zavzemala za enakopravnost žensk, vendar jih je uporabljala za doseg svojih ciljev, bila prepričana, da lahko dosežejo ženske popolno enakopravnost le v okviru revolucionarnega boja za odpravo razredne družbe pod vodstvom delavskega razreda, kar je bila teoretična osnova za nasprotovanje vsakršnemu ženskemu združevanju izven tega okvira – npr. meščanskemu feminističnemu boju. KPJ se je tudi pri ženskem vprašanju pragmatično prilagajala trenutnim razmeram, je zapisala Jerajeva. Zato se je tudi v času vojne odrekla načelu, da v svojem okviru ne bo dopustila ustanovitve nikakršne ženske samostojne organizacije, pravi avtorica. Tako je mogla leta 1942 nastati Antifašistična fronta žensk (AFŽ), na Slovenskem pa leta 1943 Slovenska protifašistična ženska zveza (SPŽZ), ki je bila vključena tako v OF kot tudi v AFŽ. Ob zaključku tega dela knjige avtorica sklepno zapiše: »Kakorkoli, KP je uspela pritegniti v NOV veliko število potencialnih podpornic novega režima. V izrednih razmerah svetovne vojne, ko nihče ni vedel, kaj mu bo prinesel jutrišnji dan, je marsikdo pozabil na tradicionalne navade in ženskam pravicam naklonjeno razpoloženje je bilo dokaj razširjeno. Kaj pa kasneje, ko se je življenje vrnilo na stare tire, ko je minilo navdušenje ob zmagi nad nasprotniki in ko je spomin na tovariško sodelovanje moških in žensk v nevarnih vojnih časih postopoma blede?« (str. 91)

Šele po tem uvodu avtorica pravzaprav začenja obdelovati naslovno problematiko. Potem, ko opravi z analizo in prikazom delovanja političnih organizacij, v katerih pristojnost je po drugi svetovni vojni sodilo (AFŽ je bila ukinjena 1953) žensko vprašanje, se je lotila vsebinskih vprašanj, ki sestavljajo nadpomenko »žensko vprašanje«. Obdelala je problematiko večne ženske in družbene dileme mati : žena, s podpoglavji o materinstvu, odnosu do zakonske zveze in zakonske zaščite ženske kot matere in bodoče matere, je temeljito raziskala ključne družbene in statusne probleme žensk v prvem obdobju druge Jugoslavije.

Prva pozornost je bila namenjena socialni vlogi ženske in socialnemu materinstvu in se je nadaljevala z analizo politične vloge ženske, tako v oblastnih strukturah, kot tudi v cerkveni sferi. Nato se je posvetila politiki dviga izobrazbene ravni žensk. Prav to tematiko je obdelala zelo zanimivo in dobro. Prikaže tako

politični odnos do izobraževanje žensk v socialistični Sloveniji, izriše pa tudi oblike izobraževanja tako deklariše populacije, kakor tudi odraslih žensk. Zagotovo najpomembnejši segment družbenega statusa sodobne ženske je njena materialna neodvisnost, katere pogoj je njena zaposlenost. Naslednji tematski sklop je v celoti posvetila odgovoru na vprašanje, v kolikšni meri je bilo uresničeno in kaj je v resnici prineslo, znano geslo povojne ureditve v Jugoslaviji – »Ženska v socializmu naj bo zaposlena«. Njena najpomembnejša ugotovitev, ki izhaja iz analize statističnih podatkov je, da se je po drugi svetovni vojni zaradi velikega porasta vseh delavcev bliskovito dvignilo tudi število zaposlenih žensk, vendar pa se odstotek žensk od vseh zaposlenih glede na predvojno stanje še ni takoj povečal. Na koncu se ukvarja še s politično participacijo slovenskih žensk. Sledi ženskemu političnemu udejstvovanju tako v oblastnih, kakor tudi v samoupravnih organih in kratko opredeljuje njihovo vlogo v vladajoči komunistični partiji. V teh poglavjih je uporabila bistveno več primarnega arhivskega gradiva, kar seveda opazno dviga utemeljenost sklepnih rezultatov njenega dela.

Svoje sklepe je avtorica strnila v zaključku. Njihova formulacija je previdna in pretehtana. Lahko bi celo rekli, da poskuša enakomerno porazdeliti pozitivnosti in negativnosti reševanja ženskega vprašanja v času tako imenovanega administrativnega socializma v Sloveniji, pa tudi prej. Tako ugotavlja, da je KPS skladno z marksistično ideologijo in izkušnjami, ki jih je prevzela od SZ torej, da je »treba ženski omogočiti, da ne bo le mati in gospodinja, ampak da bo tako v poklicnem kot političnem življenju sodelovala pri oblikovanju nove, socialistično usmerjene družbe« (str. 327), sprejela široko žensko varstveno zakonodajo. Obenem pa zatrjuje, da se je »pokazalo, da je zakonska določba šele prvi korak k uresničitvi določenih pravic.« (str. 327) Široko zastavljeni sistem socialne zaščite naj bi po njenem prepričanju sicer nekvalificiranim zaposlenim ženskam – takih je bilo med zaposlenimi največ – sicer zagotavljal preživetje, kaj več pa ne. Še slabše naj bi se godilo kmeticam, ki vse do leta 1960 niso bile niti socialno zavarovane. Bolje pa naj bi živela izobražene delavke in politične delavke. Zanimivo pa je, da je ob tem prišla tudi do sklepa, da je bilo »prepričanje, da je politika groba in umazana zadeva, ki z nežno in sočutno žensko dušo, ustvarjeno, da skrbi za bližnje, nima prav nič skupnega, razširjeno tudi v socialističnem obdobju, tako med moškimi kot med ženskami. Zato so bile ženske v oblastnih in političnih organih večinoma slabo zastopane, v začetku petdesetih let še slabše kot v prvih povojnih letih, pa tudi v delavskih svetih in upravnih odborih gospodarskih podjetij so se le težko uveljavljale.« (str. 328) Skratka, lahko bi sklepali, da nov družbeni sistem ženskam ni prinesel kdo ve kakšnega izboljšanja položaja in vloge v družbi.

Dvom izraža tudi vprašanje, ki si ga Jerajeva v delu knjige, v katerem posreduje rezultate svojega dela, postavlja: »Kakšne spremembe pa je Slovenkam potemtakem sploh prinesel socializem?« (str. 334) Pri odgovarjanju nanj pravilno poudarja, da je treba položaj žensk v SRS v letih 1945–1953 ocenjevati v primerjavi z njihovim položajem v predhodnem obdobju, v katerem pa je bila podrejena moškemu in brez političnih pravic. Po vojni so po mnenju Jerajeve s sprejemom zakonodaje sicer dobile enakopravnost na vseh področjih, vendar je tudi marsikaj ostalo nespremenjeno. Izboljšave položaja in vloge žensk na področju zaposlovanja, izobraževanja, pri vzgoji in šolanju otrok, relativizira s splošnim napredkom, pa tudi s premajhnim pomenom le-tega za najširši krog žensk. Tako na primer ugotavlja, da se pri otroških vrtcih glede na stanje tik pred vojno, v prvih osmih letih po vojni ni kaj bistveno spremenilo. Tudi v družinskem življenju, avtorica ugotavlja, da »se je v veliki meri ohranila delitev dela med spoloma, tako da so ženske še vedno opravljale večji del dolžnosti v zvezi z otroki in gospodinjstvom, vendar pa se je ob koncu obravnavanega obdobja počasi začela uveljavljati nekoliko drugačna miselnost.« (str. 337) Nedvomno pa se je po njenem mnenju v letih 1945–1953 bistveno izboljšala socialna zaščita zaposlenih delavcev, delavk in njihovih družin. Skratka, bralec mora natančno brati njeno delo, da se lahko dokoplje do celovitega avtoričinega mnenja.

Zadnji odstavek njenega dela je vreden citiranja v celoti, saj je v njem strnjena srž odgovora na naslovno vprašanje. Odgovora namreč ni mogoče dati le z navajanjem, analiziranjem in primerjanjem podatkov iz virov, ali navajanjem sprejete zakonodaje, temveč zlasti z upoštevanjem pomena časovne komponente tega historičnega dogajanja. Prav tega se je jasno zavedla tudi avtorica in je zato upravičeno zapisala: »Nedvomno se je položaj Slovenk po drugi svetovni vojni znatno izboljšal in v marsičem prehitel gospodarsko močnejše in civilizacijsko višje razvite države. Vendar se je pokazalo tudi, da se mišljenje spreminja počasi in s težavo, da stopnje v razvoju ni mogoče povsem preskočiti. Vsiljuje pa se misel, da spremenjene družbene razmere spreminjajo človeka le deloma, veliko bolj in trajneje spremenjeno mišljenje spreminja odnose v družbi in njeno ureditev.« (str. 340)

Z njeno raziskavo smo dobili prvi obširnejši, z zgodovinarjevo roko napisani kamenček v zelo obširnem mozaiku zgodovine odnosov med spoloma v Sloveniji po drugi svetovni vojni. Gre za izvirno znanstveno delo, kakršno doslej še ni bilo opravljeno in je pomembno za zgodovinsko znanost. Še pomembnejše bo postalo, če se bo odločila nadaljevati s tozadevnimi raziskavami tudi za čas po letu 1953.

Dušan Nečak

**Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.** Vol 24. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti 2006, 356 strani.

Kot že nekaj let doslej, tudi tokrat predstavljamo zbornik v naslovu omenjene ustanove.

Ivan Majnarić objavlja razpravo Plemička obitelj Radinića, ogranak Nadinskih Kačića (str. 1–23). Prispevek je v bistvu nadaljevanje v št. 23 tega zbornika objavljene razprave, kjer na podlagi objavljenih del in izvirnega gradiva iz več hrvaških arhivov identificira pripadnike plemiškega rodu Kačićev, ki so prvotno živeli v okolici Zadra. Pozornost je namenjena predvsem genealogiji ter nekaterim vprašanjem dedovanja. V prilogah so prepisi dokumentov ter revidirano rodoslovje plemiškega rodu Kačićev.

Ivan Jurković opisuje Vrhrički i Hlivanjski plemeniti rod Čubranića do sredine 15. stoljeća. Njihov društveni položaj, prostorski smestaj, posjedi i gospodarska moć (str. 25–69). Neposredni podatki o izvoru in času nastanka skupnosti hlivanjskih plemičev, ki od sredine 14. stoletja nastopajo kot plemeniti rod Čubranićev, kot tudi o vrednosti in gospodarski moči posestev pripadnikov tega rodu, so izrazito pomanjkljivi. Prve izvirne vesti o vrhričkih posestvih Čubranićev se ujemajo s prihodom katoliških vlaških naseljencev v drugi polovici 14. stoletja. Gospodarski in demografski vzpon tega obdobja anžuvinske vladavine so potrdile tudi arheološke raziskave vrhričkih pokopališč. Nagrobni spomeniki in grobni pridatki pokopališča sv. Spasa blizu mesta Vrhrike so najbolj monumentalni in razkošni, prav iz tega obdobja.

Lovorka Čoralić i Nedjeljka Balić Nižić objavljata razpravo Iz hrvatske vojne povijesti – *Croati a cavallo i soldati Albanesi*, njihova bratovština i gradivo o njezinu djelovanju od 1675. godine do sredine XVIII. stoljeća (str. 71–130). Tema tega dela so beneške prekojadranske elitne vojne enote, ki se v tedanjih virih imenujejo *Croati a cavallo* (*Cavalleria Croata*) in *Soldati Albanesi* ter njihova skupna bratovščina sv. Jeronima (Hieronima), ustanovljena v Zadru leta 1675. Bratovščina je vključevala pripadnike hrvaške lahke konjenice, ki so bili doma najprej iz krajev zadarskega območja, ki so padli pod turško oblast, katerih poveljniki so bile pomembne osebnosti iz hrvaške vojne in družbene zgodovine, posebej iz družin Posedarski, Benja, Detrico in dr. Zbirala je tudi pripadnike pehotnih in konjeniških enot iz beneške pokrajine Albanije. V delu so podrobno obdelane statutarne odredbe (matrikula) bratovščine, njena karitativna dejavnost ter prizadevanja za napravo bratovščinskega oltarja. Zajeti so tudi spisi od začetka bratovščine do sredine 18. stoletja. Dodan je popoln prepis rokopisa Matrikule bratovščine hrvaških in albanskih vojakov. Razprav je opremljena s 7 barvnimi slikami.

Jelena Puškarić je prispevala razpravo Anselmo Banduri (1675.–1743.), dubrovački benediktinac u Parizu (str. 131–186). Ta benediktinec iz dubrovnškega samostana je po študiju, verjetno v jezuitskem kolegiju rodnega mesta, najprej od konca 17. stoletja živel v Italiji, v okolici Neaplja, v Rimu in Firencah, od koder je leta 1702 odšel v znamenito pariško opatijo francoskih mavrincev, Saint Germain-des-Près. Tam je pod okriljem dom Bernarda de Montfaucona izdal dve pomembni deli, prvo s področja bizantoloških študij, *Imperium Orientale sive Antiquitates Constantinopolitanae* (1711), drugo iz numizmatike *Numismata Imperatorum Romanorum a Trajano Decio ad Paleologos Augustos* (1718). Leta 1715 je bil sprejet v kraljevsko *Academie des inscriptions et belles lettres*. V naslednjih letih se je čedalje bolj oddaljeval od redovniške prakse mavrincev in si je moral najti zatočišče drugod. Prišel je v dvorni krog vojvodinje orleanske, matere regenta Filipa II. Orleanskega. Bil je imenovan za knjižničarja regentovega sina Louisa. Zaradi težav s cenzuro številnih del ni mogel objaviti. V teh krogih je umrl leta 1743. Objavljenih je 8 pisem iz korespondence Banduri-Montfort.

Ivica Zvonar je napisala Prilog poznavanju života i rada Ivana Kostrenčića u Beču: 1868.–1875 (str. 187–198). Ivan Kostrenčić je kot marsikateri nenemški intelektualac začel svojo knjižničarsko kariero